

DEĞERİN YENİDEN İNŞASI: ASKERLİK MESLEĞİNDE DEĞER EĞİTİMİNE DAİR KURAMSAL BİR YAKLAŞIM ÖNERİSİ*

Zafer Uzun**

Ayşenur M. Şafak Uzun***

Öz

Bu çalışmanın amacı genelde değer, özelde ise profesyonel bir meslek olarak askerliğe ait değerlerin toplumsal süreç içerisinde gerçekliğin nasıl inşa edildiğini ve nasıl aktarıldığını teorik bir çerçeve içerisinde incelemektir. Çalışmanın teorik zemininde, Peter Berger ve Thomas Luckmann'ın gerçekliğin sosyal inşası kuramı yer almaktadır. Toplumun insani bir ürün olduğunu kabul eden Berger ve Luckmann, bireylerin karakter kazanma ve sosyalleşme sürecinde, sosyal gerçekliğin döngüsel olarak nasıl inşa edildiğini incelemişlerdir. Dışsallaştırma, nesnelleşme ve içselleştirme olarak kavramsallaştırdıkları bu döngüsel süreç, bireylerin sosyal etkileşimle taşıdıkları subjektif anlamları ve kendilerini dışsallaştırmasıyla başlamaktadır. Bu adımı sırasıyla rutinleşmiş faaliyetlerin ve şekillendirilmiş tiplendirmeler ile öteki gerçekliklerin zaman içerisinde nesnelleştirilmesi devam ettirir. Ardından nesnelleşen gerçeklikler “aslı” ve “tali” sosyalleşme sürecinde içselleştirilir. Son aşamada ise içselleştirilmiş nesnel gerçeklikler, rol ve eylemler aracılığı ile dışsallaştırılır. Değerlerde, bu dönüşümsel süreç içerisinde üretilerek bir sonraki kuşaklara taşınır. Bu değerlerden bazıları da askerlik mesleğine ait olan değerlerdir. Profesyonel düzeyde hazırlanmış bir eğitim süreci bir yandan bireyin kurumsal değerleri içselleştirmesini zorunlu kılarken bir taraftan da bu değerlerin eğitiminin nasıl yapılması gerektiği sorusunu ortaya çıkartmaktadır. Bu çalışma ile genelde değer eğitimi, özelde ise askerlik mesleğine ait değerlerin aktarılmasına kaynaklık edecek kuramsal bir bakış açısını sosyoloji (askeri sosyoloji) literatürüne sunarak araştırmacılar ve çalışanlara kuramsal bir bakış açısı sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Değerler, Değer Eğitimi, Askeri Değerler, Sosyal İnşacılık, Askerlik Mesleği, Askeri Sosyoloji

RECONSTRUCTION OF VALUES: A THEORETICAL APPROACH PROPOSAL ON VALUE EDUCATION IN MILITARY PROFESSION

Abstract

The aim of this study is to examine in a theoretical framework how values and especially the values concerning the military as a profession are constructed and conveyed in the social process. On the theoretical basis of this study lies Peter Berger and Thomas Luckmann's social construction of reality theory. Berger and Luckmann, who acknowledge that the society is a humane product, investigate how the social reality is constructed cyclically in the processes of an individual's socialization and forming a personality. This cyclical process, which can be conceptualized as externalization, objectification and internalization, begins with the externalization of both an individual and his subjective meanings which are carried through social interaction. After externalization phase comes respectively the objectification of routine activities, formed typifications and other realities. Objectified realities are then internalized in the process of “primary” and “subsidiary” socialization. Finally, internalized objective realities are externalized through roles and actions. Values are also produced in this cyclical process and conveyed to the next generations. Some of these values are related to the military profession. The process of a well-prepared professional education necessitates the internalization of institutional values by an individual, while it brings out the question of how this value education should be done. This study presented theoretical perspectives, which will be the basis for transferring values related to value

*Bu makale çalışması 08-10 Haziran 2015 tarihlerinde Hacettepe Üniversitesinde yapılmış olan Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi'nde 2015 (EJERCongress2015) sunulan sözlü bildirinin büyük ölçüde genişletilmiş şeklidir.

** Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, zaferuzun@hacettepe.edu.tr

*** Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü. a.safak@baskent.edu.tr

education in general and military profession in particular, to researchers and employees who study on sociology (military sociology) and literature of sociology (military sociology).

Keywords: Values, Education of the Values, Military Values, Social Construction Theory, Military Profession, Military Sociology.

1. GİRİŞ

Değerler, toplumsal yapıyı ve toplumsal davranışı anlamlandırma adına sosyolojide olduğu kadar, psikoloji ve antropoloji de önemli bir rol oynayarak merkezi bir kavram haline almıştır. Weberyan manada bir ideal tip görevini üstlenen değerler, toplumları ve bireyleri nitelirmede, zaman içinde değişimin izini sürmede ve tutum ve davranışların güdüsel temellerini açıklamada kullanılmışlardır. Geçmişten günümüze toplum bilimcilerin ilgisini çeken bu kavramın toplumsalın araştırılmasındaki önemi ilk sosyologlarca da fark edilmiştir; örneğin Durkheim ve Weber için toplumsal, kişisel örgütlenmeyi ve değişimi açıklamada değerlerin yaşamsal bir öneme sahip olduğu kabul edilmiştir (Schwartz, 2006).

Sosyal aktör olarak birey, içinde yaşadığı toplumun bir parçası olmak için toplumun değer, tutum ve inançlarını benimseyerek uyum sağlarken, toplumsal kültürü oluşturan inanç, fikir ve norm sistemlerinin her birini değer olarak nitelendirir (Tural, 1992). Toplum ya da bireyler tarafından benimsenen değerler, tümüyle nesnel, duygulardan arındırılmış değerlerdir. Hatta anlam kazandığı yapılar ve duygular ile iç içedirler (Özgüven, 1994).

Toplumsal yapılarda üretilen değerler ile sosyal aktörün ilk karşılaşması ailede olmaktadır. Bu süreçte birey, aileye ve ailenin içinde bulunduğu topluma özgü bilgi, beceri, tutum ve değerler ile karşılaşmaktadır. Toplumsal yapıda üretilen değerler ile ikincil karşılaşma eğitim kurumlarında oluşmaktadır. Toplumun, değer ve normlarının sosyalleşme yöntemi ile bireylere iletmede etkin bir araç olarak kullanılan eğitim kurumları aynı zamanda öğrencileri belirlenen kurallar doğrultusunda disipline etmek, ahlaki gelişimlerine ve karakter eğitimlerine katkıda bulunmak gibi işlevleri de üstlenmektedir (Akbaş, 2004; Ercan, 2001; Ergün,1994). Değerlerin sahip olduğu bu işlevleriyle değer eğitiminin bireyler arasındaki bağların güçlenmesinde ve toplumsal bütünleşmenin sağlanmasında önemli görevler üstlenmektedir. Bu durum değer eğitiminin toplumlar için ne derece önemli olduğu bir göstergesi durumundadır.

Değerler eğitiminin esası gerek ailede gerekse de eğitim kurumlarında değerlerin öğretilmesidir. Değerler eğitiminin amacı ise toplumsal değer ve normları benimsemiş ve içselleştirmiş bir kişilik/karakter gelişimini sağlamaktır. Bireyin eğitimi ise bireyin içinde bulunduğu toplumun ve toplumu oluşturan sosyal kurumlar ile olan ilişkisinin bir ürünüdür. Bu etkileşim ilişkisinde bireyin iyiyi-kötüyü, doğruyu- yanlış, güzeli-çirkini teorik olarak öğrenip kuralları ve kanunları ezberlediği halde, yalan söylemeyi, rüşvet almayı, çalmayı, kişisel çıkarları her şeyden üstün tutmayı, görevi kötüye kullanmaları ve başkalarına zarar vermeyi düşünenlerin varlığı onların öğrenilen bilgileri yeterince içselleştirememiş olmaları ile doğru orantılıdır (Aydın, 2010).

Modern toplumdaki bireyin sahip olduğu anahtar rol sahip olduğu mesleğidir. Dolayısıyla bireyin sahip olduğu değerleri meslek hayatı içerisinde pratiğe dönüştürmesi, bu değerlerin bireysel olarak inşa edilmiş toplumsal bir değer bilincinin oluşmasını desteklemektedir. Ancak meslekî görevlerin yerine getirilmesinde uzmanlaşmış alan bilgisi ve

uzun süreli eğitim alan askerlik mesleği gibi profesyonel mesleklerde, değer eğitiminin nasıl verileceği önemli bir sorunsalı temsil etmektedir. Uzun süreli eğitim hayatı boyunca askerlerden, bilgi ve tecrübe kazanarak mükemmelliği yakalama ve bireysel ilkeler doğrultusunda deneyimlerini eylemlere dönüştürülmesi beklenmektedir (Raelin, 1999: 25). Askerlerden beklenen diğer bir beklenti de toplumsal değer ve normları içselleştirmeleri ve kurumsal değerler ile bütünleşmeleridir.

Bu çalışmada profesyonel bir meslek olarak kabul edilen askerlik mesleğinde temel bir sorunsalı oluşturan “değer eğitimi” konusu ele alınmıştır. Peter L. Berger (1929-)'in sosyal inşacılığı açısından değer bireyin anlam dünyasında yeniden üretimi profesyonel bir meslek olarak askerlik mesleği üzerinden tartışmaya açılacaktır. Değer eğitime kuramsal bir bakış açısı kazandırılmaya çalışılan bu çalışmada ilk olarak değer ve değer eğitimi kavramları ele alınacaktır. İkinci olarak askerlik mesleği profesyonel bir meslek olarak tanımlanıp askerlik mesleğinde değer eğitimi sorunsalı tartışılacaktır. Daha sonrasında Peter L. Berger'in sosyal inşacılık kavramı açıklanmaya çalışılacaktır. Dördüncü ve son bölüm olan sonuç ve tartışma bölümünde ise Berger'in sosyal inşacılık kavramı açısından değer eğitime kuramsal bir bakış açısı sunulmaya çalışılacaktır.

2. DEĞER VE DEĞER EĞİTİMİ

Değer kavramının soyutluğu ve muğlaklığı kavramın tanımlamasını güçleştirmiştir. Ancak değer kavramını temel alan çalışmalarda birçok farklı tanımlama yapılmıştır. Amerikan kültürü üzerine yaptığı çalışmaları ile tanınan Clyde Kluckhohn (1962: 395) değerleri “*mevcut davranış tarzları, araçları ve sonuçları arasından seçim yapmayı etkileyen ve neyin istenir olduğu hakkındaki kavramsallaştırmalar*” olarak tanımlamaktadır. Milton Rokeach (1973) oldukça benzer bir biçimde, değerleri kişisel veya sosyal anlamda, hangi davranış biçimlerinin veya varoluşsal durumların tercih edileceğini belirten ve zaman içinde göreceli olarak kalıcı olan inançlar olarak tanımlamıştır. Schwartz ve Bilsky ise daha açık bir ifadeyle değerleri “*evrensel insan ihtiyaçlarının zihinsel temsilleri*” (Bilsky, 1987: 551) şeklinde tanımlamaktadır. Thomson'a göre değerler, amaçlarımızı ve davranışlarımızı belirlemede bize neyin doğru, neyin yanlış olduğunu söyleyen standartlardır (Bozkurt, 2004: 93).

Değerler, bireyin davranışlarına ve/veya hayat amaçları hakkındaki inançlarına ve tutumlarına yön veren ölçütlerdir (Aydın, 2010). Aktörün yaşam dünyasında davranış, tutum ve inançlarını şekillendiren bu yapılar, yine aktörün toplumsal dünyası ile olan etkileşimin bir sonucu olarak inşa edilmektedir. Emile Durkheim'in “*maddi olmayan toplumsal olgular*” olarak sınıflandırdığı bu olgular toplumsal aktörün dışındadır ve aynı zamanda onu zorlayıcı bir özelliğe de sahiptir (Ritzer, 2013: 19).

Değerleri daha iyi anlayabilme adına özelliklerinin bilinmesi önemlidir. Schwartz ve Bilsky'e (1987) göre değerlerin özellikleri şöyle sıralanabilir: (1) Değerler inançlardır, (2) değerler amaçlarla ve davranışlar ile ilişkilidir, (3) değerler eylemlerimiz ve durumların üstündedir, (4) değerler standartlar olarak işlev görmektedir, (5) değerler önem derecesine göre sınıflandırılır, (6) değerler değişime açık yapılardır.

Bunun yanı sıra toplumsal yaşamda değerler bazı işlevlere sahiptir. Fichter değerlerin bu genel işlevlerini şu şekilde sıralamaktadır (Bozkurt, 2004: 93-95): (1) Değerler,

tabakalaşma sistemi içerisinde bireyin yerini ortaya koyarken bireyin çevresindekilerin gözündeki konumunu, nerede olduğunu bilmesine yardım eder. (2) Değerler, kişinin dikkatini, toplumsal olarak değerli kılınan maddi kültürel nesnelere odaklaştırır. (3) Değerler, toplumsal olarak kabul edilebilir “ideal” düşünce ve tutumların neler olduğu konusunda bireye yol gösterir. (4) Değerler, bireye kişisel rollerini seçmesinde ve gerçekleştirmesinde rehberlik ederler. (5) Değerler toplumsal kontrol aracı olarak bir yandan “doğru” şeyleri yapmaya bireyi yönlendirirken, bir yandan da onaylanmayan, yasaklanmış davranışların neler olduğunu işaret etmektedir. (6) Değerler toplumsal dayanışmayı ve paylaşılan ortak toplumsal bağların inşasında bir araç olarak kullanılırlar.

Değerlerin bu işlevlerinin yanı sıra ‘öğrenilme süreci’ bireyin içinde yaşadığı toplumla olan ilişkisinin bir ürünüdür. Sosyalizasyon veya toplumsallaşma olarak tanımlayabileceğimiz bu ilk süreç ailede ve yakın çevrede başlayan; kendi toplumlarının değerlerini, tutumlarını, örf ve adetlerini içselleştirildiği bir evredir (Akan, 2010: 97). Çocukluk döneminde başlayan sosyalizasyon süreci ergenlik ve yetişkin çağı boyunca da devam edegelen bir süreçtir.

Değerler eğitiminde amaç evrensel olarak belirlenmiş değerlerin¹ aktör tarafından içselleştirilmesidir. Aktörün anlam dünyasında sosyal dünyanın inşası yine bu değerler eğitimi aracılığı ile oluşmaktadır. Sosyal etkileşimlerin taşıdıkları subjektif anlamların içselleştirilmesi bireyin içinde bulunduğu toplumun değer yargılarını benimsemesi ile sonuçlanmaktadır. Diğer bir deyişle; sosyal dünyanın değer yargıları toplumsal aktörün iç dünyasında yeniden inşa edilmektedir ve bu durum toplumun değer yargılarının sonraki kuşaklara aktarılmasında bir sosyalizasyon aracı olarak işlev görmektedir.

Değerlerin eğitiminde ve birey tarafından içselleştirilmesinde ikinci önemli sosyalizasyon aracı okuldur (Bernfeld, 1973; Giesecke, 2004; Giesecke, 2005). Özellikle çağdaş endüstriyel toplumlarda okul, çocuğun ilk sosyalizasyon aracı halini almıştır. Anne ve babaların düzenli işlerde uzun süreli çalışması ve sosyal çevrenin çocuk üzerindeki etkisinin artması sonucu değer eğitimi konusunda okullardan beklenen beklentileri arttırmıştır. Bu durum değer eğitimi “programlı ve sistemli” bir şekilde çocuklara sunulmasını gerekli kılmıştır. Toplumsal ve kültürel değerlerin yeni kuşaklara aktarılması işlevini gören okul kurumu, ortak değerlerin kazanılmasında birer ‘örgün eğitim kurumu’ olarak görev yapmaktadır. Okul öncesi dönemde başlayan değer eğitimi, çocukların sosyal becerilerinin öğrenilebileceği okul ortamında devam etmektedir.

Günümüzde değerlerin çocuklara nasıl aktarılacağı konusunda çalışmaların önemi artmaktadır (Akbaş, 2008; Can, 2008:12; Özen, Güleriyüz ve Bulut-Özen, 2012). Bu durumun bir sonucu olarak, çocukları değer kavramları ile erken yaşta tanıştırmak amacıyla, sevgi, saygı, dürüstlük, paylaşma, işbirliği, vatan ve ülke sevgisi gibi konularda programlar geliştirilmiştir. Çocuklar doğal akran grupları ile birlikte, geliştirilmiş hikâye, masal ve grup etkinlikleri içerisinde bu kavramlar konusunda düşünmesi ve fikirlerini ifade etmeleri amaçlandığı etkinlikler hazırlanmıştır (Aydın, 2010; Doğanay, 2006; Yazıcı, 2006).

¹ Bu değerlerden bazıları şunlardır: Adil olmak, alçak gönüllü olmak, cömertlik, dostluk, hoşgörü sahibi olmak, istikrarlı olmak, güvenilir olmak, kanaatkâr olmak, yardımsever olmak vb gibi. Bu değerleri çoğaltabiliriz. Örneğin toplumsal bir kurum olarak askerlik kurumunun değerlerini bu değerlere ek olarak, saygı, sorumluluk, adalet, alçakgönüllülük, dostluk, arkadaşlık, bağlılık, cesaret, doğruluk, güvenilirlik, itaat, liderlik, nezaket, özgüven, sabır, sadakat, sevgi, yardımseverlik, disiplin gibi değerler oluşturmaktadır.

Linkona'ya göre okullarda uygulanan değer eğitimi; toplumsal norm ve değerlerin okul veya toplum içerisinde bireylere sunulması ve bireyler tarafından içselleştirilmesi² ile oluşmaktadır (Halstead ve Taylor, 1996: 6). Değerler eğitimi son yıllarda “karakter eğitimi” çalışmaları adı altında da uygulanmaktadır. Bu çalışmalardan biri de Amerika Birleşik Devletleri'nde 1995 yılında uygulanmaya başlanan “Yaşayan Değerler Programıdır (Living Values Educational Program)”. Kişisel ve toplumsal değerleri yeniden kazanımının amaçlandığı bu program üç ana bölümde, on iki temel değer (işbirliği, özgürlük, mutluluk, dürüstlük, alçakgönüllülük, sevgi, barış, saygı, sorumluluk, basitlik, hoşgörü ve birlik) geliştirilmesi hedeflenmiştir (Tillman, 2000: IX-27).

3. ASKERLİK MESLEĞİ VE ASKERİ DEĞERLER

Farklı disiplinlerdeki askerlik mesleğine ilişkin araştırmalar, sosyoloji içerisinde askeri sosyolojinin bir disiplin olarak ortaya çıkma serüvenini desteklemiştir. Bu çalışmaların birisinde Huntington (1957), askerlik mesleğinin temel uğraşını şiddetin yönetilmesi olarak tanımlamaktadır. Huntington şiddet yönetimini, asıl görevi şiddeti tatbik etmek olan birliklerin yönetimi, işleyişi ve kontrolü, askeri profesyonelin sorumluluklarını ise kontrol altına alınmış şiddetin sosyal ve politik açıdan onaylanmış amaçlar doğrultusunda kullanılması olarak tanımlamaktadır. Buna ek olarak askerin “müşterisi” devlettir ve asıl sorumluluğu da devletedir (Caforio, 2017:16).

Şiddet yönetiminde uzman ve devletin askeri güvenliğinden sorumlu; kamusal, bürokratik çerçevede örgütlenmiş bir meslek tarafından icra edilen profesyonel askerlik işlevinin ifasının bir parçası olan ve bu işlevin doğasından çıkarsana bilen değer, tavır ve perspektiflerin bir bütünü olarak kabul edilen bir toplumsal kurum olarak askerlik³ (Huntington, 1957: 86), sahip olduğu değerler ve kendi kurumsal hafızasına özgü kültürel birikimi ile aynı zamanda bir “total kurum”⁴ özelliği de göstermektedir (Goffmann, 1961).

Geçmişten günümüze toplumsal alanda yaşanan değişimin askeri alanda da yansımaları olmuştur. Sadece savaş biçimlerinde değil ve savaşın kurallarında, askeri örgütlenmenin yapısında, savaşlarda kullanılan araç çeşitlerinde ve bu araçları kullanan asker tiplerinin değişim kendisini göstermektedir. Örneğin savaşmak için kas gücü esas alındığı (Ehrenreich, 1997: 176) toplumlardan zaman içinde zorunlu askerliğin esas alındığı askeri organizasyonlara doğru bir değişim devam edegelmiştir. Anti Yunanistan'ın (M.Ö. 650 ile 338) “vatandaş- asker” ine (Stephan, 1996: 73) karşın Orta Çağ Avrupa'sında hizmetlerinin

² Schafer (1968)'e göre içselleştirme; dış gerçekliğin öznenin iç dünyasında anlamlı hale gelmesidir (Taymur ve Boratav, 2013: 332).

³ Herhangi bir uzmanlığın, meslek olarak ifade edilebilmesi için müteakip maddelerde belirtilen özelliklere sahip olması beklenir (Caforio, 1998: 7-8): (1)Teorik bilgi birikimini gerektirmesi, (2) Bireyin mesleği uygularken ki rol davranışlarını düzenleyen belli etik değer ve normlara uyması, (3) Aidiyet duygusunun var olması: Bu duygu askerlik mesleğinde birlik ruhu adı verilen ve grup bireylerinin birbirlerini yalnızca ilgili gruba özel ortak yetkinlik ve davranışlarla tanımladığı hususlardır.

⁴ Goffman'a göre total (tam) kurumların özellikleri şunlardır (Caforio, 2017: 262): (1) Hedefe yönelik rasyonel yönelim, ya da başka deyişle: “Total Kurum” başka türüsünü hayata geçirmenin zor (ya da mümkün olmadığı) olduğu rasyonel bir yöntemdir. (2) Kurum çalışanı ile dışarıdaki insanlar arasında fiziksel ve psikolojik bir bariyer olduğundan söz edilir. (3) Çalışma ve özel hayat birbiri ile entegredir. (4) Tüm faaliyetler zaman programlıdır. (5) Çalışanlar ve kurmaylar birbirinden ayrılmıştır. (6) Tek bir otorite altında yaşam söz konusudur.

karşılığı olarak toprak verilen hâkim olan bir asker tipi olarak “şövalye”ler bulunmaktaydı. 16’ncı yüzyıldan itibaren askeri teknoloji alanındaki gelişmeler ise iyi eğitimin ve uzmanlaşmış alan bilgisi ile bireyi savaş sisteminin iyi işleyen bir parçası (Ehrenreich, 1997: 19) haline getirmiştir. Günümüzde ise askerler kas gücünün esas alındığı savaşçılardan şiddetin ve gücün yönetiminde uzmanlaşmış (Huntington, 1957) yöneticilere ve teknisyenlere dönüşmüşlerdir (Martin, 1981).

Askerlik mesleği incelendiğinde; uzun süreli devam eden askeri ve akademik eğitimler bireyin askerlik mesleğinin ifasında ihtiyaç duyacağı teorik bilginin öğrenilme sürecini kapsamaktadır. Aynı zamanda bu süre diğer tüm mesleklerden farklı olarak askeri personelin, kurumun sahip olduğu mesleki değerler ile bütünleşmesi ve uymak zorunda olduğu normların ve mesleki etik kodları öğrenilmesi sürecidir (askeri etik ve eğitimi için bknz, Uzun, Şafak Uzun ve Erdem, 2015). Ancak bu öğrenim süreci neticesinde elinde bulundurduğu potansiyel gücü ne zaman ve nerede kullanması gerektiğini içselleştirebilmektedir. Bu çalışmanın da kavramsal odak noktasını oluşturan değer eğitimi bu süreç içerisinde ön plana çıkmaktadır.

Askerlik mesleğinin yönetici kadrosunu oluşturan subayların lisans eğitimlerini gördüğü ve Harp Okulu olarak adlandırılan eğitim kurumları temelde iki hedefe yönelik eğitim vermektedir: Bunlardan ilki mesleki faaliyetlerin yürütülmesinde bireyi gerekli uzmanlık ile donatmak (Caforia, 2003: 256), diğeri ise ikincil/talî sosyalizasyonu gerçek ve “kurumsal değer ve kurumsal kültürün” içselleştirildiği tam bir mesleki sosyalizasyona dönüştürmektir.

Askerlik mesleğinde değer eğitimi aynı zamanda ikincil/talî sosyalizasyonun yaşandığı harp okulu döneminde gerçekleşmektedir. Bu dönem aynı zamanda bireylerin geçmiş sosyal ağlarından bağlarını kopararak yeni bir kimlik inşa edilme sürecini kapsamaktadır (Franke, 2000: 177). Bu dönüşümün bireyin anlam dünyasında inşası ve içselleştirilmesi ise uzun süreli dikotomik bir inşa süreci olarak tanımlanabilmektedir (Berger ve Luckmann, 2008).

Değer eğitiminin önemli bir sorun olarak kabul eden bazı ülkelerde bu sorunsala çözüm amaçlı bazı programlar geliştirmişlerdir. Örneğin Kanada Kraliyet Harp Akademisinde koşulsuz itaat ve değere dayalı karar vermenin arasındaki dengenin esas alındığı “Askeri Etik Programı” (*Defence Ethics Programme*) uygulanmaktadır (Hicks ve Scanlan, 1998) ve bu programda liderlik temel öncül olarak kabul edilmektedir (Desjardins, 2008: 67-72). Federal Almanya Harp Okulları’nda (*University of the German Federal Armed Forces*) uygulanan programların amacı demokratik tutum geliştirebilen Harbiyeliler yetiştirilmesi hedeflenmektedir. Mezuniyet sonrası, ‘*Karakter Rehberlik Eğitimi*’ adlı bir kurs verilmektedir. Bu kursa askeri papazlar tarafından Hristiyan geleneğine uygun olarak yürütülmektedir (Bouzid vd., 2015: 199; Werdelis, 2008: 103-108). Amerikan Harp Okulu West Point’de (*United States Military Academy WestPoint*) ise Harbiyelilerin karakter gelişimini ve liderlik özelliklerinin geliştirilmesinin esas alındığı iki çalışma merkezi bulunmaktadır: “Askerlik Mesleği ve Etik Merkezi” (*Center for the Army Profession and Ethic*) ve “William E. Simon Mesleki Etik Merkezi” (*William E. Simon Center for the Professional Military Ethic*) (Character Development Strategy, 2014).

Ülkelerin uygulamış olduğu bu eğitim programlarının farklılaşmasında kültürel farklılıklar ön plana çıkmaktadır (Uzun, vd. 2015). Örneğin Max Weber’in fikir anlayışının egemen olduğu Almanya’da subaylardan, demokratik tutumlar sergileyerek yasalara saygılı

ve kurallara riayet eden birer vatandaş olmaları beklenmektedir. Buna karşın bireyciliğin⁵ ön plana çıktığı Amerika Birleşik Devletlerinde (Hofstede, 1980) ise Harbiyelilerin, liderlik özellikleri ve karakter gelişimlerine katkıda bulunulması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda Harbiyelilerin mesleki yaşamları boyunca onlara yol gösterici birer “ideal form” olarak değerleri, sosyolojik perspektif içerisinde değerlendirmenin ve aktörlerin zihinsel dünyalarında nasıl inşa edildiklerinin açıklanması bir ihtiyaçtır.

4. P. BERGER VE T. LUCKMANN’IN GERÇEKLİĞİN SOSYAL İNŞASI KURAMI

Peter Berger (1977: VII) sosyolojiyi, toplumsal dünyanın açık ve berrak olarak aktörün yaşam deneyimleri, beklentileri, inançları ve korkularından bağımsız şekilde anlaşılmasını sağlayan sistematik bir bilim olarak tanımlamıştır. Max Weber’in değer yargılarından arınmışlık (*value-freeness*) olarak tanımladığı şey aynı zamanda Berger’in sosyoloji tanımında yer alan değerden bağımsız (*valueless*) olmaktır. Berger’e göre, sosyolojik anlama süreci, sosyoloğun tüm değer yargılarından kendisini arındırarak başka bir konumdan izleyici olarak bakmasıyla oluşturulmaktadır. Bu ise özünde epey zor ve yıpratıcı bir iştir (*painful business*) (Poloma, 2012: 267-268).

Toplumsal yapının önemli parçalarından olan değerler bireyin davranışlarında yönlendirici bir etkiye sahiptir. Bu durum da sosyolojideki önemli bir tartışma ile açıklanmaya çalışılmıştır. Klasik kuramcılar ve kuramlar arasında var olan yapı-eylem/toplum-aktör tartışması iki farklı yaklaşımı da beraberinde getirmiştir. Yapısal işlevselci paradigmadan bakıldığında toplum, kendi üyelerinin üstünde ve ötesinde kendine ait bir hayat ve yapıya sahip olan bir canlı olarak açıklanmıştır. Aktör ise bu yapı içerisinde kişilik ve özgür iradede yoksundur. Aynı zamanda birey sosyalleşme sürecinin hareketsiz, pasif bir parçasıdır (Slattery, 2012: 376-379). Diğer bir ifade ile eylem/aktör, yapı/toplum tarafından belirlenirken toplum ise bireyin dışında bir gerçeklik olarak bireyi üretir.

Yapısal işlevselci paradigmanın tersine yorumlayıcı sosyoloji ise, toplumsal dünyanın toplumsal ve kültürel ilişkilerle, insanların anlamlı ve amaçlı eylemleri ile kurulmakta olduğunu ileri sürmüştür. Yorumlayıcı paradigmaya göre aktör, toplum içerisinde pasif değil üretkendir ve toplumsal dünyanın inşa süreci, aktörün anlam dünyasında başlamaktadır. Bireyin toplumsal eylemlere kattıkları anlam ve yorumların sonucu toplumsal dünya, yeniden ve yeniden üretilmektedir (Neuman, 2000: 70-82).

Toplumsal yapının makro düzeyde geniş bir perspektiften incelenmesi düşüncesine karşın mikro teoriler aktörlerin, eylem ve rollerine odaklanmıştır. İşlevselcilerin, yapısal işlevselcilerin ve çatışmacıların bireyi/aktörü dışlayan yaklaşımına karşın etnometodoloji ve sembolik etkileşimci yaklaşımlar aktör/eylem ve rollerine odaklanılmışlardır.

Bu çalışmanın da kuramsal arka planını oluşturan Peter Berger ve Thomas Luckmann ise, Alfred Schutz’un (1889-1959) fenomenolojik yaklaşımına dayalı genel bir toplum kuramını kendilerine başlangıç noktası olarak almışlardır. Bu kuramla, hem makro düzeydeki yapı kuramlarını hem de mikro düzeydeki toplumsal eylem özelliklerini birleştirdiklerini iddia

⁵ Hofstede’nin kültürler arası farklılaşmayı konu alan çalışmalarında kültürleri, güç mesafesi (*power distance*), dişillik-erkeklik (*femininity-masculinity*), belirsizlikten kaçınma (*uncertainty avoidance*), bireycilik-toplulukçuluk (*individualism-collectivism*) olmak üzere dört kategoride incelemiştir (Hofstede, 1980).

etmişlerdir (Marshall, 1999: 242). Fenomenolojik yaklaşım, insan eyleminin yanı sıra sosyal dünyanın da salt dıştan belirlenmiş veya programlanmış olduğu anlayışını reddetmektedir. Fenomonologlara göre insan kendi sosyal dünyasını inşa edebilecek güce, bilince sahip rasyonel aklı kullanabilen bir varlıktır (Slattery, 2012, s. 236). Diğer bir ifade ile anlam veya gerçeklik aktörün gözündedir. Aktörün, sosyal dünyasını anlamak, tiplendirmelerini, kültürünü keşfetmek için onlar gibi düşünmek gerekmektedir. Sosyolog ise bu anlam ve gerçekliği keşfetme çabasında olmalıdır.

Berger ve Luckmann, Durkheim'in toplumsal olgularından, Weber'in aktör eylemine dair görüşlerinden, Marx'ın diyalektik anlayışından ve Mead'in sembolik etkileşimcilik hakkındaki görüşlerinden etkilenmiş ve bunların bir sentezini de sunmaya çalışmışlardır (Berger ve Luckmann, 2008: 25; Bruce ve Yearley, 2006: 20; Hekman, 1999: 43-45).

Berger ve Luckmann öne sürdüğü bu kuramsal yapı için bireyin/aktörün eyleminin dışında olan ve bireyden bağımsız bir gerçeklik yoktur: “Gerçeklik sosyal olarak inşa edilmiştir ve bilgi sosyolojisi, bu inşanın vuku bulunduğu süreci analiz etme zorundadır” (Berger ve Luckmann, 2008: 3). Bilgi sosyolojisinin ve sosyoloğun analiz etme çabasında olması gerekli olan “gerçeklik” ise, kendi irademizin ve isteklerimizin dışında bir varlığa sahiptir. Berger ve Luckmann tarafından onlardan uzakta olmayı isteyemeyeceğimiz fenomenlere⁶ ait bir nitelik olarak kabul edilmiştir. Örneğin, sokaktaki adam için dünya, farklı karakteristik özelliklere sahip olduğunu bildiği bir dünyadır. ‘Gerçek’ ise farklı derecelerde bu sokaktaki adama sunulmuştur. Onun için bir sorgulama söz konusu değildir. Aksine tam bir kabul vardır ve bu kabul durumu “belirli bir şey onu durdurmadıkça” dert etmez. Diğer bir yandan bir felsefeci/filozof için “gerçeklik” ve “bilgi” bitmek bilmeyen soruları ortaya çıkartacaktır. “Gerçek nedir?”, “Nasıl biliriz?”, sorularıyla başlayan bu felsefi sorgulama, nihai gerçekliğin ne olduğuna dair bir açıklamayı mecbur kılmaktadır. Çünkü filozof “*tırnak işaretlerini usulünce konacağı yerlere ve ihtiyatlı bir biçimde konmayabileceği yerlere karar vermek, yani bu dünya hakkındaki geçerli ve geçersiz iddialar arasında ayırım yapmak zorundadır*”. Sosyoloğun işi ise “gerçekliğin” toplum içerisinde nasıl inşa edildiğini, aktarıldığını ve muhafaza edildiğini veya nasıl kaybolacağını sormaktır (Berger ve Luckmann, 2008: 4-5).

Berger toplumu, insan ile olan etkileşiminin bir ürünü olarak kabul eder. Fenomenolojinin, tekli gerçeklik yerine çoklu gerçekliklerin (multiple realities) var olduğu görüşünü kabul eden Berger, etnometodologların günlük, olduğu gibi kabul edilen sağduyu gerçekliği ve bilimsel gerçeklik tanımlarını da kabul eder (Poloma, 2012: 270). Berger ve Luckmann'a göre gündelik hayat, “insanlar tarafından yorumlanan ve tutarlı bir dünya olması anlamında onlara sübjektif olarak anlamlı gelen bir gerçeklik olarak kendisini sunar” (Berger ve Luckmann, 2008: 31-32). Bu gerçeklikler farklı nesnelere tarafından farklı gerçeklikler olarak insan bilincine sunulmaktadır. Bu çoklu gerçekliklerin arasında, “gündelik hayatın gerçekliği” kendisini “en üstün gerçeklik” (*par excellence*) ve düzenlenmiş olarak bilince sunar (Berger ve Luckmann, 2008: 34-35). Makro ve mikro kuramlar arasında kuramsal bir köprü kurma çabasında olan Berger ve Luckmann'ın temel kavramsal araçları;

⁶ Fenomen sözcüğünün iki kavramsal anlamı taşımaktadır: Bunlardan ilki bu çalışmaya da konu olan duyularımızla hissettiğimiz veya algıladığımız bir algı nesnesi olmasıdır. İkincisi ise açıklayamadığımız veya anlamlandıramadığımız, manevi güçler gibi sıra dışı şeylerdir (Slattery, 2012: 231).

“dışsallaştırma”, “nesnelleştirme” ve “içselleştirme”dir. Bu nedenle bu kavramsallaştırmaların bilinmesi değerli bir “gerçeklik” olarak nasıl sunulacağına dair bilgiyi sunmakta önem arz etmektedir.

4.1.Dışsallaştırma

Birey doğmadan önce orada olan ve öldükten sonra da orada olacak olan bir dünyanın varlığını savunan Berger ve Luckmann’a göre kurumsal bir dünya, nesnel bir gerçeklik olarak kendini var eder. Kurumsal dünyanın nesnelliği onu üreten insan deneyimlerinden bağımsız bir statü elde edememektedir (Berger ve Luckmann, 2008: 90-91). Birey tarafından üretilen nesnellik kendisini dışsallaştırma yöntemi ile oluşturur. Berger ve Luckmann’a göre dışsallaştırma, bireyin eylem ve etkinliklerinin yaşam dünyasına taşınmasıdır. Diğer bir deyişle, bireyin yaratımlarının yansımasıdır. Dışsallaştırma, Berger ve Luckmann’ın diyalektik sürecinde üretim aşamasına denk gelmektedir (Wallace ve Wolf, 2013: 383-384).

Durkheim’in toplumsal olgu kavramı ile Berger ve Luckmann’ın bireyin dışında bireyi şekillendiren nesnel toplumsal yapı kavramları burada örtüşmektedir. Durkheim, toplumsal olguları toplumsal fenomenler olarak tanımlarken, sosyolojisinin temelini yerleştirmiştir. Aktörün isteğinden bağımsız olarak kendisini, aktöre kabul ettiren bu yapılar, birey üzerinde dışsal bir kısıtlamayı meydana getirebilecek güce sahiptirler (Coser, 2011: 127). Durkheim’den farklı olarak Berger ve Luckmann, nesnel toplumsal yapının dışsallaştırılmasıyla ürün üreticisine geri döndüğü (Berger ve Luckmann, 2008: 92) süre giden bir toplumsal düzeni işaret etmektedirler (Poloma, 2012: 270-271).

4.2.Nesnelleştirme

Gündelik hayatın fenomenleri, bizim bilincimizden bağımsız görünseler dahi kendilerini bize sunan yapılar içerisine düzenlenmektedir. Bu gerçeklik de bireyden önce, nesnel olarak tanımlanmış bir sistem içerisinde “nesnelleştirilmiştir”. Bu sistem gündelik hayatı birey için anlamlı kılan bir düzen sağlar (Berger ve Luckmann, 2008: 34-35). Nesnelleşme⁷ “*insani faaliyetin dışsallaşmış ürünlerinin nesnellik karakteri kazandığı süreç*”tir (Berger ve Luckmann, 2008: 91). Diğer bir ifade ile bireyin gündelik hayatı; görünüşte insanlardan bağımsız ve kendisini bireye kabul ettiren düzenli bir gerçeklik olarak algılama sürecidir (Wallace ve Wolf, 2013: 384). Çünkü Berger ve Luckman’a göre, “*evvelce nesnelleşmiş, yani ben⁸ sahneye çıkmadan önce nesnel olarak adlandırılmış bir nesnel düzeni tarafından oluşturulmuş gibi görünür*” (Berger ve Luckmann, 2008:35).

Berger ve Luckman’a (2008: 35) göre günlük yaşamda nesnelere belirleyen araç ise dildir. Günlük yaşamda zorunlu düzenlenmiş nesnelleştirmeler aracılığı ile dil aktörler için anlamlı bir düzeni tesis eder. Diğer bir ifade ile aktör, dil aracılığı ile düzenlenmiş, bir gerçeklik içerisinde aktörler, bir taraftan bu düzenin kurulumuna katkıda bulunurlar bir taraftan da bu kurulu düzeni dil aracılığı bir sonraki kuşaklara aktarırlar.

⁷ Berger ve Luckmann (2008: 91), nesnelleşme terimini, Hegelci/Marksçı “*versachlichung*” (*objectification/reification*) teriminden türettiklerini ifade etmişlerdir.

⁸ Berger ve Luckmann, “ben” kelimesi ile gündelik yaşamı deneyimleyen sosyal aktörü tanımlamaktadır. Yazarların eserinde yazım dili olarak birinci tekil şahıs etken bir aktör olarak kullanılmıştır.

4.3.İçselleştirme

Bu dönüşümsel diyalektik süreç içerisindeki üçüncü eleman ise kurumsal düzenin meşrulaştırıldığı ve sosyalizasyonun yaşandığı uğrak (moment) “içselleştirme”dir (Şekil-1). Parsons’un toplumsallaştırma olarak tanımladığı “*bireylerin nesnelleştirilmiş toplumsal gerçekliği içselleştirme*” süreci, Berger ve Luckmann’ın içselleştirme kavramına karşılık gelmektedir (Wallace ve Wolf, 2013: 385). Sosyal dünya içerisinde birey kendi varlığını dışsallaştırırken aynı zamanda nesnel bir gerçeklik olarak içselleştirmektedir. Burada önemli olan nokta, toplum veya onun bir parçasının, bu üç uğrak noktası tarafından eş zamanlı olarak tanımlanmasıdır (Berger ve Luckmann, 2008: 189).

Berger ve Luckmann’a (2008: 190-191) göre birey kendisinden daha önce var olan bir yapı (toplum) içerisinde doğar. Fakat doğduğunda o yapının bir parçası değildir. Yapının bir parçası olabilmesi için gerekli olan bir “yanlılık”la doğmaktadır. Bireyin yapının bir parçası olma sürecinin başlangıç noktası ise “içselleştirme”dir. İçselleştirme sürecinin iki önemli işlevi vardır: İlki başkalarının (ötekini⁹) içinde yaşamış oldukları dünyanın yalnızca öznel süreçlerinin anlaşılmasıdır. İkinci işlev ise “*bu dünyanın anlamlı ve sosyal bir gerçeklik olarak*” kendi içinde imkânlı kılmasıdır. Diğer bir deyişle, birey bu süreç içerisinde ötekinin dünyasında yaşamakla kalmıyor aynı zamanda birey ötekinin dünyasına ortak oluyor.

Durkheim’den etkilenen Parsons, yapısal-işlevselci yaklaşımında değerleri, sosyal sistemin vazgeçilemez bir parçası olarak görmektedir. Çünkü sağlıklı ve mükemmel şekilde bireyden bireye aktarılan değerler, sosyal sistemin devamlılığını sağlamaktadır. Çünkü sağlıklı ve mükemmel şekilde bireyden bireye aktarılan değerler, sosyal sistemin devamlılığını sağlamaktadır. Birey sosyal sistemin sağlıklı işleyen bir parçası olması süreci, aynı zamanda bir bütünleşme ve uyum sürecidir. Parsons’a göre sosyal normların ve rollerin gereği gibi oynanmasını sağlayan bu süreç ailede başlamaktadır (Slattery, 2012: 375-381).

Berger ve Luckmann’a göre ise bireyin içerisinde yaşadığı toplumun bir parçası olma serüveni, yeterli içselleştirme derecesine ulaşmasıyla olmaktadır. Bu durum “otogenetik” bir süreç olarak “sosyalizasyon”dur. Sosyalizasyon, bireyin bir toplumun nesnel dünya kapsamlı olarak girmesine olanak sağlamaktadır. Berger ve Luckmann, sosyalizasyon sürecini “aslı sosyalizasyon” ve “talî sosyalizasyon”¹⁰ olarak kavramsallaştırarak Parsons’un toplumsallaşma yaklaşımından ayrılmışlardır.

4.3.1. Aslı Sosyalizasyon

Aslı sosyalizasyon, ilk olarak bireyin çocukluk döneminde ailesi ve sosyal çevresi ile yaşadığı sosyalizasyondur. Berger ve Luckmann’a (2008: 191-194) göre aslı sosyalizasyon birey için en önemli sosyalizasyondur. Çünkü birey duyuşal süreçlerle dolu bir sosyal yapı içerisinde doğar. Bu sosyal yapı, bireyin kendi sosyalizasyonu için ayna olan “anlamlı ötekilerle” ve bu anlamlı ötekilerin sosyal dünyalarına ait “yansıtılmış benlik karakterleri” ile

⁹ Berger ve Luckmann, “öteki” kavramını burada, hem Weber’e hem de Schutz’a atıf yaparak kullanmıştır (Berger ve Luckmann, 2008: 190).

¹⁰ Bazı kaynaklarda “birincil sosyalizasyon” ve “ikincil sosyalizasyon” olarak karşılık bulan “aslı sosyalizasyon” ve “talî sosyalizasyon” kavramları, orijinal çevirisine sadık kalındığı için bu şekilde kullanılmıştır.

kuruludur¹¹. Çocuk için içselleştirme bu yansıtılmış benlik karakterleri ile özdeşleşme kurulduğu zaman meydana gelir. Bu sayede çocuk, “*kendi anlamlı ötekileri tarafından yansıtılmış kişi haline gelir*”.

Aslı sosyalizasyon çocuğun, eylemlerinde ve tercihlerinde pasif olarak kabul edilebileceği bir dönemdir. Çünkü kendi istekleri ile belirlenmemiş bir dünya içerisinde doğmaktadır. Çevresini ve iletişime geçeceği anlamlı ötekileri dolayısıyla da kendisine sunulacak yansıtılmış benlik karakterlerini seçemeyecektir. Bu nedenle çocuğun aslı sosyalizasyonunda kendi anlamlı ötekilerini, mümkün birçok dünyadan seçerek yapmaz. Aksine çocuğun yaptığı şey var olan “tek dünyanın” kabulüdür. Bundan dolayı aslı sosyalizasyon ile zihinlerde inşa edilen “verili dünya”, talî sosyalizasyondan daha çok kalıcı olarak zihinlerde kalmaktadır (Berger ve Luckmann, 2008: 197).

4.3.2. Talî Sosyalizasyon

Berger ve Luckmann’a (2008: 191) göre talî sosyalizasyon, sosyalleşmiş olan bireyin, kendi toplumunun nesnel dünyasındaki yeni kurumsal ilişkileri inşa eden herhangi bir süreçtir. Talî sosyalizasyon, “*role özgü bilginin*” edinilmesidir. Bu edinim sürecinde, “*kurum-temelli alt dünyaların*” ve “*kurumsal bir alanın içerisinde işleyen semantik alanların*” içselleştirilerek, “*zimni anlayış, değerlendirmeler ve duygusal renklerin*” edinim sürecidir (Berger ve Luckmann, 2008: 201-203).

Talî sosyalizasyon sürecinde yaşanan en büyük problem, önceden gelen bir aslı sosyalizasyonun varlığıdır. Hali hazırda içselleştirilmiş bir dünya ve şekillendirilmiş bir benlik üzerine inşa edilmek istenen bir talî sosyalizasyon, “*hiçlikten doğmuş*” (*ex nihilo*) bir dünyayı inşa edemez. Ancak ilk içselleştirmenin üzerine uyumlu ikincil bir içselleştirme kalıcı bir sosyalizasyonu anlamlı kılacaktır (Berger ve Luckmann, 2008: 204). Sosyal dünyada aktörün pasif/edilgen rolden sıyrıldığı aktif ve etken hali geldiği bir dönemde gerçekleşen tali sosyalizasyon daha çok özgür rollere odaklanmaktadır.

Aslı sosyalizasyonda çocuk ebeveynlerinin kendisine sunulan tek dünyasını, birçok dünya üzerinden değil, “tek” olan bir dünya olarak içselleştirir. İlerleyen yaşlarda çocuklarda yaşanan gelişimin bir sonucu olarak, ebeveynlerin sunulmuş dünyasının tek gerçek dünya olmadığı krizi ortaya çıkmaktadır. Çocuğun anlam dünyasında başlayıp ebeveynleri ile olan ilişkilerinde devam eden bu çatışma içerisinde sürdürebilir. Talî sosyalizasyonda ise kurumsal korteksin özellikleri konusunda bilgi ve anlam kazanılır. Ancak bu anlamın kaybedilmesi veya zihinlerden sökülmesi aslı sosyalizasyona göre talî sosyalizasyonda daha kolaydır (Berger ve Luckmann, 2008: 205-206).

Aslı sosyalizasyonda içselleştirilmiş bilginin kaynağı, “*çocuğun ilk gerçekliği olan evdir*”. Talî sosyalizasyonda ise, “*bireyi eve taşıyan*”¹² spesifik pedagojik teknikler ile desteklenmesi gerekmektedir. Bu durum ise eğitim ortamını yani okulları talî sosyalizasyonun

¹¹ Berger ve Luckmann’ın “anlamlı ötekiler” ve “yansıtılmış benlik karakterleri” hakkındaki çıkarımları, Mead’çi sosyalizasyon teorilerinin yanı sıra Cooley’den ve William James’in sosyal benlik analizinden gelmektedir (Berger ve Luckmann, 2008: 192-193)

¹² Berger ve Luckmann (2008: 208)’a göre tali sosyalizasyon, okul ortamında, aslı sosyalizasyonun mekânı olan ev ortamını ve ev ortamına ait özellikleri bir eğitim stratejisi olarak kullanılmalıdır.

mekânı haline getirirken, bireyin yeni durumları içselleştirmesine karşı olan motivasyonu ve ilgisi çeşitli pedagojik tekniklerle desteklenmelidir (Berger ve Luckmann, 2008: 207-209).

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Berger ve Luckmann'a (2008) göre bu anlamın inşa edilme süreci, dışsallaştırma, nesnelleşme ve içselleştirme olarak kavramsallaştırdıkları bu döngüsel süreç içerisinde devam etmektedir. Bu döngüsel sürecin ilk adımı, bireylerin sosyal etkileşimle taşıdıkları subjektif anlamları ve kendilerini “dışsallaştırmasıyla” başlamaktadır. Bu adımı sırasıyla rutinleşmiş faaliyetlerin ve şekillendirilmiş tiplendirmeler ile öteki gerçekliklerin zaman içerisinde “nesnelleştirilmesi” devam ettirmektedir. Ardından nesnelleşen gerçeklikler “aslı” ve “tâli” sosyalleşme sürecinde “içselleştirilme”siyle nesnel gerçeklikler, rol ve eylemler aracılığı ile dışsallaştırılması yer almaktadır. Eş zamanlı yürütülen bu dönüşümsel süreç aynı zamanda bir gerçeklik olarak “değerlerin” aktörün anlam dünyasında inşa edilmesi ve diğer kuşaklara aktarılması ile devam etmektedir.

Sosyal dünyada inşa edilmekte olan gerçeklik, insan zihninin bir ürünü olarak var olmaya devam etmektedir. Aktör ve yapı arasındaki bu dikotomik ilişkiye “değerler” açısından bakıldığında yerini, aktörün “özneliği” ve sosyal dünyanın “nesneliği” arasındaki dikotomik ilişkiye bıraktığı görülebilir. Değerler de bu öznelik ve nesneliğin bir parçası olarak hem aktörün zihninde var olmakta hem de sosyal dünyanın nesnel gerçekliği içerisinde aktör tarafından inşa edilebilmektedir.

Bireyin toplumun, grubun veya kurumun bir parçası olması süreci toplumun, grubun veya kurumun değerlerini içselleştirilmesini zorunluluk olarak sunulmaktadır. Yeterli içselleştirmenin olmadığı durumlarda norm, kural veya hukuki kanunların ihlali söz konusu olabilir. Bir başka sonuç olarak birey içinde bulunduğu yapı ile sürekli bir çatışma haline girebilir. Bu bir başkaldırı (Balay, 2000) bir anomi durumu (Durkheim, 2013), kuruma ait değerlerin reddi veya isyan¹³ (Merton, 1938) olarak da tanımlanabilir.

Ailede başlayan ilk sosyalleşme/toplumsallaşma süreci, bireyin içinde bulunduğu çevre ile olan ilişki ağlarının artması ile devam etmektedir. Bu süreçte okullar ise sosyalleşme aracı olarak önemli bir işleve sahiptir. Mesleki anlamda uzmanlaşmanın¹⁴ gerektirdiği, merkezinde “şiddet yönetimi¹⁵”nin (management of violence) bulunduğu askerlik gibi profesyonel mesleklerde ise okullar, kuruma ait değerlerin yanı sıra askerlik mesleğine ilişkin etik kodların da aktarılmasında merkezi öneme sahiptir (Uzun, vd., 2015). Çünkü askeri eğitimdeki amaç sadece “şiddetin nasıl yönetileceği becerisini” kazandırmak değil, aynı zamanda “bu gücü kullananların nasıl eğitileceği?” ve bu “güç kullanımının nasıl planlanacağına” dair bilgi ve beceriyi kazandırmayı içermektedir (Huntington, 1957: 27).

¹³ Robert K.Merton (1938: 638-780)'un ortaya attığı gerilim teorisi bireylerin içinde buldukları topluma ait bir uyum modelini ortaya koymaktadır. Kültürel değerler ile kurumsal yollar ve araçlar arasındaki ilişkinin kabul ve reddine dayanan gerilim teorisi; uyumluluk (Conformity), yenilikçilik (Innovation), şekilcilik (Ritualism), geri çekilme (Retreatism) ve isyan (Rebellion) evrelerinden oluşmaktadır. İsyen evresi, hem kültürel değerleri hem de içinde bulunduğu kuruma ait değerlerin içselleştirilememesi sonucu inkâr edilmesi eylemidir.

¹⁴ Subaylığın uzmanlık gerektiren bir meslek olduğu birçok çalışmada da belirtilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız; Huntington (1957), Janowitz (1960), Prandstraller (1985).

¹⁵ Bu kavram Samuel P. Huntigton tarafından, Harold Lasswell (1902-1978)' e atıf yapılarak kullanılmıştır. Aslen bir siyaset bilimci olan Lasswell, kendi soyadı ile tanınan “Lasswell Teorisi”nin kurucusudur.

Değerler konusunda yeterli eğitimi alamamış bir asker, insan hayatını yeteri kadar önemsemeyebilir, aldığı kararlarla yönettiği insanların veya koruduğu insanların hayatlarını tehlikeye sokabilir. İyi ve kötü arasındaki istemli tercihinde, norm ve kurallara aykırı davranışlar sergileyebilir (Uzun, vd., 2015). Ayrıca, savaş veya çatışma stresi altında çöküntü yaşayan birey, neyi, neden yaptığına dair değer ölçütlerini de kaybedebilir. Bu durum, savaş döneminde onu bir savaş suçlusuna dönüştürebilirken, barış döneminde emirlere karşı gelen biri haline de getirebilir (Gabriel, 2007: 1-8). Uzun süreli eğitim hayatı boyunca, toplumsal değer ve normları yeterli içselleştirmeyen ve kurumsal değerler ile yeterli bütünleşmeyen askerler gerek kendi istekleri gerekse de kurumsal yaptırımlar ile sistem dışına çıkmaktadırlar. Bu durum değerler eğitiminin önemini ön plana çıkartmaktadır.

Berger ve Luckmann'ın kuramsal yaklaşımı açısından bakıldığında; okullarda verilen değer eğitimi talî sosyalizasyon olarak kabul edilebilir. Bu sosyalleşme sürecinde bireyden, (1) mesleğin gereklerini öğrenmesi, (2) sağlıklı ilişkiler kurabilmesi, (3) ast-üst statü ve rolleri konusunda bilgi sahibi olması, (4) kurumsal amaç ve değerleri öğrenmesi, (5) temel evrensel değerlere bağlı olması beklenmektedir (İshakoğlu'ndan aktaran Kartal, 2007). Askerlik mesleğine ilişkin sosyalleşme süreci ise askeri örgütün örgütsel yapı ile ilgili bir sosyalizasyonu ihtiyaç kılar. Diğer bir ifade ile asker şahıstan mesleki performansını daha iyi seviyeye getirebilmesi için örgütsel değerler ve normları öğrenmesi ve uyması beklenmektedir.

Temel evrensel değerleri, adil olmak, alçak gönüllü olmak, cömertlik, dostluk, hoşgörü sahibi olmak, gibi sıralayabiliriz. Askerlik mesleğine ait değerler ise bu değerlere ek olarak, disiplin, cesaret, saygı, sorumluluk, itaat, bağlılık, sadakat, doğruluk, güvenilirlik, yardımseverlik, adalet, alçakgönüllülük, özgüven, sabır, sevgi...gibi değerler oluşturmaktadır (Bachman, Sigelman ve Diamond, 1987; Franke ve Heinecken, 2001; www.army.mil. 11.05.2015). Bu değerler içinden disiplin, sözlük anlamı “*kişilerin içinde yaşadıkları topluluğun genel düşünce ve davranışlarına uymalarını sağlamak amacıyla alınan önlemlerin bütünü*” olarak tanımlanmıştır (www.tdk.gov.tr 26.12.2014). Askerlik mesleğinin temelinde yatan değerlerden birisi olarak *disiplinin*, bireyin içinde yaşadıkları toplumla sağlıklı sosyalizasyon yaşayarak değerleri içselleştirmesi ve kurumsal değerler ile bütünleşmesi durumu olarak da tanımlanabilir. Sorgulanmadan yerine getirilen emirler ve sistemin bir bütün halinde işlemesi adına *itaat* (davranışı), askerlik mesleğinin temelinde yatan değerlerdendir. Sahip olduğu bu değerlerle askerlik mesleği farklılaşan talî sosyalizasyon biçimi ile diğer meslek gruplarından ayrılmaktadır.

Askerlik mesleği ile ilk kez tanışan birey için aslî sosyalizasyon bazen bir tehdit oluşturabilir. Burada tartışmak istediğimiz nokta bireyin “*aslî sosyalizasyon ile kaçınılmaz olarak kavranmış bir gerçekliği içselleştirmiş*” olmasıdır (Berger ve Luckmann, 2008: 213). Diğer bir ifade ile sivil yaşantısına ait bireyin anlam dünyasında kök salmış değer kalıplarının varlığı, bireyin talî sosyalizasyona uğradığı askerlik mesleğine ait değerler eğitimi sürecinde uyum veya çatışmaya sürükleyebilmektedir. Uyum, sağlıklı bir bütünleşmeyi sunarken çatışma, çoklu gerçekliğin bireyin anlam dünyasında oluşturduğu kargaşaya işaret edecektir.

Aslî sosyalizasyonun bu güçlü varlığına karşı talî sosyalizasyonun yapay karakteri onu savunmasız kılmaktadır. Bunun sebebi; “*içselleştirmelerin sadece olduğu gibi kabul edilen şeyler olmamaları ya da gündelik hayattakinden daha az gerçek olarak kavranmaları değildir; aynı zamanda gerçekliklerin bilinçte daha az derinlerde kök salmış olması ve bu*

yüzden yerlerinden edilmeye daha elverişli olmalarıdır” (Berger ve Luckmann, 2008: 214). Bu durum, talî sosyalizasyon araçları olarak cezaların, birey üzerinde yaptırım olarak uygulanması zorunlu kılmaktadır. Talî sosyalizasyonda öğrenilen yerlerinden edilmeye müsait değer kalıpları yaptırımlar, kurallar ve cezalar aracılığı ile yeniden hatırlatılmaktadır. Ancak içselleştirmeler yoluyla yeni kurumsal değerler ile bütünleşme oluşurken, içselleştirilememiş değerler bireyi çalışma yaşantısında değişime zorlamaktadır.

Başarılı sosyalizasyondan anladığımız şey aslında öznel ve nesnel gerçeklikler arasında kurulan yüksek düzeyde bir simetridir. Bu simetrik ilişkide bir diğer faktör homojen ve heterojen şekilde dağılmış sosyalleştirici personelin varlığıdır. Bir kurum içerisinde karmaşık düzeyde oluşturulmuş bir bilgi dağılımının varlığı başarısız sosyalizasyona neden olabilir. Bu durumun bir diğer nedeni ise *“birey ile farklı nesnel gerçeklikler arasında farklı anlamlı ötekilerin aracılık etmesidir”* (Berger ve Luckmann, 2008: 241). Askerlik kurumu ise başarılı bir sosyalizasyon için gerekli olan özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Homojen şekilde dağıtılmış sosyalleştiricilerin varlığının yanı sıra yüksek düzeyde kurulmuş öznel ve nesnel gerçeklik simetrisi, devamlı talimatlar, yönergeler, talimnameler ve kanunlar aracılığı ile oluşturulmuş bürokratik bir ilişki ağı ile birleşmiş bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır (Janowitz ve Little, 1965: 27; Shields, 2003). Bu açıdan bir asker için, rol model olarak değerlendirebileceği meslektaşlarının veya üstlerinin varlığı başarılı bir sosyalizasyon için önemlidir.

Kurumsal değerler, kurum içerisinde bireyin anlam inşa etme biçimlerine de şekil vermektedir. Bu açıdan kurum kültürü, kurum içerisindeki bireylerin nasıl davranmaları gerektiğini öğretmek, ortak bir dil, algı ve paylaşım kümesi oluşturarak onları sosyalleştirmektedir. Askerlik kurumu ise üyelerini, bu sosyalleşme sürecinin bir parçası olarak onlara nasıl davranmaları gerektiğini öğretmekte, inşa edilmiş formal ve informal¹⁶ dil ile paylaşım kümesi sunmaktadır. Bireyden beklenen ise (1) temel amaçları, (2) temel rol ve sorumlulukları, (3) gerekli davranış modellerini, (4) örgütsel kimlik ve bütünleşmeyi sağlayacak kuralları, (5) sembolleri ve gelenekleri ve (6) inşa edilmiş anlam biçimlerini öğrenmeleri (Gordon, 1993: 93) beklenir. Verilmekte olan değer eğitiminde başarı ise birincil öncelik olarak başarılı sosyalizasyonu mecbur kılmaktadır. Bir diğer ifade ile sosyalizasyon süreçlerindeki başarı değer eğitimindeki başarıyı da beraberinde getirmektedir.

Sonuç olarak, askerlik gibi profesyonel meslekler için başarı, sağlıklı sosyalizasyon süreçlerinin katkısı ile oluşmaktadır. Değer eğitimi ise bu sürecin içerisinde yer alan bir inşa sürecidir. Merkezinde ise birey bulunmaktadır. Ancak bireyin çevresi ile kurduğu dikotomik ilişki aynı zamanda aktörün anlam dünyasında da inşa edilmektedir. Genelde değerlerin ve normların, özelde ise profesyonel bir meslek olarak askerliğe ait değerlerin nasıl aktarıldığı ve nasıl içselleştirildiğinin incelemesi, önemli bir sorunsala çözüm oluşturmaktadır. Bu amaçla Berger ve Luckmann’ın sosyal inşacılık yaklaşımı açısından değer eğitimi konu alan bu çalışma da, yerli literatüre kuramsal bir yaklaşım sunarak değer, aktörün anlam dünyasında yeniden inşasına dair açıklamalar yapılmaya çalışılmıştır.

Araştırma sonuçlarından çıkarımla politika uygulayıcılar ve araştırmacılar için bazı öneriler bulunmaktadır. Öncelikle askerlik mesleğinde istendik değerlerin birey tarafından

¹⁶ Informal kavramı, burada günlük kullanılan formal olmayan dili tanımlamak için kullanılmıştır.

içselleştirilmesi, planlı ve programlı bir eğitim programını zorunlu kılmaktadır. Bu amaçla hazırlanacak bir program, askeri değer eğitimine dair daha sağlıklı kararlar alınabilmesi için yol gösterici olabilecektir. İkinci olarak, bu programların hazırlanmasında askeri bilgi (askerlik mesleğinin doğasından kaynaklanan) ve akademik bilginin bir yansıması olabilmesi adına akademik kurumların (üniversite, araştırma merkezi..) ve askeri kurumların ortak bir çalışma yürütmesinin faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Bir diğer öneri olarak bu çalışmanın metodolojik yaklaşımından kaynaklanan sınırlılıkları azaltmak adına kuramsal değerlendirme ve çıkarımların temel alındığı bu çalışma daha sonra yapılacak ampirik araştırmalar ile sınana bilinir. Son olarak farklı mesleklerde yaşanan sosyalizasyon süreçleri ve mesleki değerlerin aktarılmasına dair çalışmaları konu alan çalışmalar yapılarak karşılaştırmalı analizler yapılabilir.

KAYNAKLAR

- Akan, V. (2010). Birey ve toplum, İ. Sezal (Ed.). *Sosyolojiye giriş içinde (79-104)*. Ankara: Beta Yayınları.
- Akbaş, O. (2008). Sosyal bilgilerde değerler ve öğretimi, A. Öcal ve B. Tay (Ed.). *Özel öğretim yöntemleriyle sosyal bilgiler öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Aydın, M. Z. (2010). *Okulda Çalışan Herkesin Görevi Olarak Değerler Eğitimi, Değerler Eğitimi Buluşması*. (Bildiri). TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesinde sunuldu, Ankara. Erişim Tarihi: 24.12.2014 <http://www.degeregitiimi.com/makaleler/makaleler.html>.
- Bachman, J. G., Sigelman, L., ve Diamond, G. (1987). Self-selection, socialization, and distinctive military values: Attitudes of high school seniors. *Armed Forces & Society*, 13(2), 169-187.
- Balay, R. (2000). *Örgütsel bağlılık*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Berger, P. L. (1977). *Facing up to modernity excursions in society politics and religous*. New York: Basic Book.
- Berger, P. L. ve Luckmann, T. (2008). *Gerçekliğin sosyal inşası: bir bilgi sosyolojisi incelemesi*, (V. S. Öğütle, Çev.). İstanbul: Paradigma.
- Bernfeld, S. (1973). *Sisyphus: Or, The Limits of Education* (No. 1). Univ of California Press.
- Bozkurt, V. (2004). *Değişen dünyada sosyoloji*. Bursa: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Bouid, H., Falzon, P., Foutel, E., Ibrahima, M., Goaziou, Q. L., Ongoua, S. M. & N'gandy, C. (2015). Toward a european code of conduct for military and peacekeeping forces. Lucas, G. R. (Ed.). *Handbook of the military ethics içinde*. Oxon: Routledge
- Bruce, S. ve Yearley, S. (2006). *The sage dictionary of sociology*. London: Sage Publications.
- Caforio, G. (1998). *The sociology of the military*. Cheltenham (UK): Elgar.
- Caforio, G. (2017). *Askeri sosyoloji*, (Zafer Uzun & Hakan Bayramlık, Çev. Ed.). Ankara: Nobel Akademik Yayınları.

- Can, Ö. (2008). *Dördüncü ve beşinci sınıf öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersinde değerler eğitimi uygulamalarına ilişkin görüşleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara.
- Character Development Strategy, (2014). *Office of the Superintendent United States Military Academy West Point. New York. (10996-5000)*. William E. Simon Center for the Professional Military Ethic Center.
- Coser, L. A. (2011). *Sosyolojik düşüncenin ustaları: Tarihsel ve toplumsal bağlamlarında fikirler*. (H. Hülür vd., Çev.). Ankara: De Ki Basım Yayım.
- Desjardins, C. Y. (2008). Canada's defence ethics programme and ethics training. Paul Robinson, Nigel De Lee, Don Carrick (Eds.), *Ethics education in the military* içinde. (ss.:67-77), Burlington: Ashgate Publishing Company
- Doğanay, A. (2006). Değerler eğitimi. C. Öztürk (Ed.). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler eğitimi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Durkheim, E. (2004). *Sosyolojik yöntemin kuralları*. (C. Saraçoğlu, Çev.). İstanbul: Bordo Siyah Yayıncılık.
- Durkheim, E. (2013). *İntihar*. (Ö. Ozankaya, Çev.). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Ehrenreich, B. (1997). *Blood rites: origins and history of the passions of war*. New York: Henry Holt
- Ercan, E. İ. (2001). *İlköğretim sosyal bilgiler programlarında ulusal ve evrensel değerler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Çanakkale.
- Ergün, M. (1994). *Eğitim sosyolojisine giriş. (Eğitim ve toplum)*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Franke, V.C. (2000). Duty, honor, country: The social identity of west point cadets. *Armed Forces and Society*, 26 (2), 175-202.
- Franke, V. ve Heineken, L. (2001). Adjusting to peace: Military values in a cross-national comparison. *Armed Forces and Society*, 27(4), 567-595.
- Gabriel, R. A. (2007). *The warrior's way—a treatise on military ethics*. Canada: Canadian Defence Academy Press.
- Giesecke, H. (2004). *Was kann die schule zur werterziehung beitragen?*. Von S.Gruehn, G.Kluchert, T.Koinzer; Beltz Verlag (Eds.) içinde *Was Schule macht?* (ss. 235-246). Weinheim und Basel.
- Giesecke, H (2005). *Wie lernt man werte?: Grundlagen der sozialerziehung*. Beltz Juventa
- Goffman, E. (1961). *Asylums: Essays on the social situation of mental patients and other inmates*. Garden City: Doubleday Anchor.
- Gordon J. (1993). *Organizational behavior*. Boston: Allyn and Bacon.
- Halstead, J. M. ve Taylor, M. J. (1996). *Values in education and education in values*. Falmer Press.

- Hekman, S. (1999). *Bilgi sosyolojisi ve hermeneutik*. (H. Arslan ve B. Balkız Çev.). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Hicks, C. Ve Scanlan, G. (1998). Integrating ethics. Noel Preston ve Charles Sampford (Eds.), *public sector ethics: finding and implementing values* İçinde. Routledge: The Federation Press
- Huntington, S. (1957). *The soldier and the state: The theory and politics of civil-military relations*. Cambridge, London: Harvard University Press.
- Hofstede, G. (1980). *Culture's consequence's international differences in work-related values*. London: Sage Publications.
- Janowitz, M. (1960). *The professional soldier: a social and political portrait*. New York: Free Press.
- Janowitz, M. ve Little, R. W. (1965). *Sociology and the military establishment*. New York: Russel Sage.
- Kluckhohn C. (1962). Values and value-orientations in the theory of action: an exploration in definition and classification. *In Toward A General Theory Of Action*. T. Parsons ve E.A. Shils (Ed.) Cambridge Mass: Harvard University Press, s. 388-433.
- Kartal, S. (2007). *Eğitimde örgütsel sosyalleşme*. Ankara: Maya Akademi Yayınları.
- Kılıç, R. (1996). Olgü ve değer problemi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXV, Ankara
- Marshall, G. (1999) *Sosyoloji sözlüğü*. (O. Akınhay ve D. Kömürcü Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Martin, M. (1981) *Warriors to Managers: The French Military Establishment since 1945*. Chapel Hill, University of North Carolina Press.
- Merton, R. K. (1938). Social structure and anomie. *American Sociological Review*, 3 (5), 672-682.
- Neuman, W. L. (2000). *Social research methods*. 4. Basım. Boston: Allyn and Bacon
- Poloma, M. M. (2012). *Çağdaş sosyoloji kuramları*. (H. Erbaş Çev.). Beşinci Baskı. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Prandstraller, G. P.(1985). *La professione militare in italia (The military profession in Italy)*. Milano: Franco Angeli.
- Raelin, J.A. (1999). Preface: Special Issue. *Management Learning*, 30 (2),115-25.
- Robbins, S. P. (1994). *Örgütsel davranışın temelleri* (Sevgi Ayşe Öztürk Çev.), Eskişehir: ETAMA . Basım Yayım.
- Ritzer, G. (2013). *Sosyoloji kuramları*. (H. Hülür. Çev.). Sekizinci Edisyon. Ankara: De ki Yayınları.
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: Free Press.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 63 Eylül – Ekim 2017

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X Calal-Abad Uluslararası Üniversitesi,

Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü

Calal-Abad – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

Schwartz, S. H. (2006). *Value orientations: Measurement, antecedents and consequences across nations*. Jowell, R., Roberts, C., Fitzgerald, R. & Eva, G. (Ed.). *Measuring Attitudes Cross-Nationally-Lessons From The European Social Survey*. London: Sage.

Schwartz, S. H. ve Bilsky, W. (1987). Toward a psychological structure of human values. *Journal Of Personality And Social Psychology*, (53), 550-562

Slattery, M. (2012). *Sosyolojide temel fikirler*. (Ü. Tatlıcan ve G. Demiriz Çev.). İstanbul: Sentez Yayınları.

Shields, P. M. (2003). The bureaucracy in military sociology. Jean Kallaghan ve Franz Kernic (Eds.) içinde *Armed Forces and International Security: Global Trends and Issues* (ss.181-186). Münster: Transaction Publishers.

Stephan, C. (1996). Homo militans—eine anthropologische Konstante? *Kursbuch*, 126 ss. 63-78.

Taymur, İ. ve Boravat, C. R. (2013). İçselleştirme, içealım, içeatım ve özdeşim. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 5 (3), 330-342.

Tural S. (1992). *Kültürel kimlik üzerine düşünceler*. Ankara: Ecdad Yayınevi.

Tilman, D. (2000). *Living values activities for young adults*. Deerfield Beach-Florida: Health Communications Inc.

Özen, Y., Güteryüz, K. ve Bulut-Özen, H. (2012). İlköğretim 1–3 sınıf hayat bilgisi, 4–5 sınıf sosyal bilgiler dersindeki değerler ve değerler eğitiminin incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi (Journal of Research in Education and Teaching)*, 1 (4), 277-286.

Uzun, Z., Şafak Uzun, A. M. ve Erdem, S. (2015). *Askeri etik ve askeri yükseköğretim kurumlarında etik eğitim modellerinin karşılaştırılması*. içinde Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi 2015 (EJERCongress2015) Bildiri Kitabı ss.61-67. Ankara: Anı Yayıncılık.

Wallance, R. A. ve Wolf, A. (2013). *Çağdaş sosyoloji kuramları (Klasik geleneğin genişletilmesi)*. (L. Elburuz, M. R. Ayas. Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Werdelis, S. (2008). Ethical education and character development in the armed forces of the Federal Republic of Germany. Paul Robinson, Nigel De Lee, Don Carrick (Eds.), *Ethics Education in the Military* içinde. (ss.:103-108). Burlington: Ashgate Publishing Company.

Yazıcı, K. (2006). Değerler eğitimine genel bir bakış. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 19, 499-522.

<http://www.army.mil/values/> (Erişim Tarihi: 11.05.2015)

<http://www.tdk.gov.tr>. (Erişim: 26.12. 2014)